

glider bort från avhandlingens uttalade fokus på hållbarhet som "levd vardag". Dessa utvecklingar görs inte i förbifarten utan ingående och behandlar retoriken om hållbarhet och hållbar utveckling *i sig*, och politiken som bygger på den, liksom hur den växt fram som en konsekvens av moderniteten. Till exkurserna hör också hela avsnitt i kapitlen, som borde ha strukits. Till exempel ges utrymme åt en lång och för avhandlingens syfte omotiverad diskussion om flyg och tåg, färdmedel som människor i Norrlands inland helt saknar tillgång till i sin "levda vardag". Likaså återges en detaljerad beskrivning på flera sidor baserad på observationer gjorda under ett längre fältarbete i Australien, utan att resonemangen som förs tydligt relaterar till undersökningens syfte.

I den mån teoretiska resonemang förs är de ofta oklara, ja ibland rent obegripliga, exempelvis att ingen reflektion sker i livsvärlden, att människor i de fall de berör det politiska begreppet hållbarhet i sina dagliga tal gör språng till annan "meningsprovins" än "vardagsvärldens", att olika livsvärldsbegrepp används i den löpande texten utan att motiveras. Överhuvudtaget används teoretiska begrepp och resonemang lösryckta, ofta plötsligt inkastade i den löpande texten för att lika plötsligt lämnas utan diskussion, ofta också med svag koppling till vad som sagts ska undersökas.

Eftersom avhandlingen i liten utsträckning analyserar hur tillvaron byggs i relation till andra, berörs inte heller klass- och etnicitetsaspekterna, och mycket lite kön, på hur livet levs och bidrar till social hållbarhet. Sannolikt är Norrlands inland liksom andra geografiska kontexter i detta avseende inte genomgående inkluderande, utan på många sätt exkluderande, och därmed inte särskilt socialt hållbara.

Trots flera brister så har avhandlingen en lovverd ambition. Wollin Elhouar övertygar mig om betydelsen av att i diskussionen om social hållbarhet konkret utgå från människors vardagliga göranden och platsens villkor. Etnologiska studier kan här bidra med en motbild och korrektiv till den rådande retoriken om glesbygdens tillstånd som ekonomiskt och socialt ohållbart, genom att fokusera på och uppmärksamma det

liv som levs på platsen, som alltid är mer komplext och mångfasetterat än vad den urbana normen för hållbar utveckling får oss att tro.

Håkan Berglund Lake, Umeå

Sandra Hillén: *Barn som medforskare – en metod med potential för delaktighet*. Göteborg: Institutionen för kulturvetenskaper, Göteborgs universitet. 2013. 214 s., ill. English summary. ISBN 978-91-975353-6-6.

I FN:s konvention om barns rättigheter från 1989 slås bl.a. fast att barn har rätt att uttrycka sina åsikter och påverka saker i sin egen omvärld. Detta har Sandra Hillén tagit fasta på sin i avhandling *Barn som medforskare – en metod med potential för delaktighet*. Som titeln avslöjar är det ingen traditionell etnologisk studie vi har att göra med här. Snarare är det en studie om metodologiska utmaningar (och problem) relaterade till informanternas delaktighet i studier som i det här specifika fallet är barn som går i femte klass i grundskolan. Avhandlingen är därtill ovanlig i sitt slag på så sätt att den ingår i ett tvärvetenskapligt forskningsprojekt med namnet BAMB (barn som matforskare av matlandskap) som bedrivits på Centrum för konsumtionsforskning i Göteborg. Större tvärvetenskapliga forskningsprojekt i vilka etnologer ingår är i och för sig inte alldeles ovanliga, det som här är mindre vanligt är att informanterna och till viss del studiens upplägg redan från början var givna för författaren.

Studien är inte någon reciprok etnografisk studie i bemärkelsen att informanterna deltar i analysarbetet utan med medforskning menar Hillén, forskning där informanterna har varit delaktiga i ett eller flera av de moment som utgör forskningsprocessen. I själva fallet utgörs dessa moment av de möten som hölls i den s.k. Matforskarklubben. Hillén har ambitionen att placera in sin forskning i en teoretisk och metodologisk forskningstradition som handlar om (barns) delaktighet i forskning. Därför är det förvånande att det saknas en mer utförlig meto-

dologisk kontextualisering som omfattar andra former av deltagande i etnografiska studier. Aktionsforskning nämns som ett alternativ men avfärdas som alltför problemlösningsorienterad och inriktad mot ett önskvärt resultat. Som metod är s.k. medforskning, eller deltagarbaserad forskning, relativt utforskad inom etnologin. Av det skälet hade det varit intressant med en mer fördjupad diskussion om hur denna metod skiljer sig från och förhåller sig till andra metodologiska arbetssätt som på olika sätt involverar de subjekt som står i fokus för undersökningen.

Syftet med avhandlingen ”är att från ett kritiskt maktperspektiv undersöka vad som händer när barn involveras som medforskare, med utgångspunkt i en studie där alla barn får möjlighet att utforska frågor om mat och ätande som de anser vara relevanta” (s.16). Hillén vill således lyfta barns deltagande i kunskapsproduktionen kring sitt eget vardagsliv och relatera detta till maktordningar och governmentaltitet. Genom att inkludera barnens egna röster, hoppas Hillén kunna förflytta fokus från barn som en projektyta för samhällets oro till barn som egna individer med egna perspektiv på mat och ätande.

Hillén deklarerar att ”Avhandlingen har också två olika analytiska nivåer; den första utgörs av det praktiska arbete som medforskarna utfört, och den andra består av min analys av det som skett inom Matforskarklubbens ramar” (s. 43). På så sätt bygger Hillén sin analys på två olika typer av material, dels barnens eget insamlade forskningsmaterial som består av intervjuvar, enkätsvar, foton, tidningsartiklar och tankekartor, dels forskarens egen dokumentation av forskningsprocessen som i sin tur består av fältanteckningar från matforskarklubbens möten och dess kringaktiviteter. Därtill ingår ljudinspelningar av aktiviteterna som sedan transkriberats och kompletterats med egna reflektioner samt foton som tagits i samband med barnens forskning.

Avhandlingens teoretiska perspektiv delas i tre olika teman: teoretiska perspektiv på barndom, delaktighetsteorier och teorier om empowerment och governmentaltitet. Eftersom av-

handlingen handlar om barn menar Hillén att den bidrar till det expanderade fältet barndomsforskning. Framför allt är det den kritiska teori-bildningen inom fältet barndomsforskning som inspirerat Hillén, vilken gör upp med de tidigare dominerande psykologiska teorierna om barn som bedömde barn generellt och där barnen sågs som representanter för en viss utvecklingsfas. Därtill sågs barn i den tidigare barndomsforskningen i allmänhet som ofullständiga – en fas i livet som ledde till meningen med livet – vuxendomen. Detta har sammanfattats i begrepps-paret *human becomings* (barnet som bli-vande) och dess motsats *human beings* (barnet som varande). Den nya barndomssociologin betonar att barndom är socialt konstruerat. Barnen är värda att forska om utifrån sina egna förutsättningar och rättigheter och är kompetenta sociala aktörer med egna värdefulla perspektiv på den sociala världen, vilket står i motsatsförhållande till den tidigare dominerande diskursen om barn som sårbara och i behov av omvårdnad och beskydd. Influenserna i den nya barndomsforskningen är hämtade från feministisk och postkolonial forskning, där den andre dekonstruerats och visat sig innehålla flera möjliga sätt att vara ”kvinna” respektive ”svart” på. Precis som i dessa teoretiska paradigmer vill den nya barndomsforskningen problematisera idén om en universell barndom och utifrån en representationskritik inkludera den Andre, i detta fall barn, i forskningen.

Delaktighet är, skriver Hillén, ett alltmer förekommande perspektiv i forskning i allmänhet, men kanske i synnerhet vad gäller forskning om barn. En målsättning med en deltagarbaserad forskning är att de som deltar får inflytande över forskningsprocessen, vilket i förlängningen förhoppningsvis innebär att forskaren blir mindre hierarkiskt överordnad dem som deltar i undersökningen, än vad som är brukligt i traditionell akademisk forskning. Hillén har inspirerats av Roger Harts steg för mätning av barns delaktighet där de lägsta stegen inte alls inkluderar barnen. Stegen 4–6 spänner från att barnen är rekryterade av vuxna och informerade om vad projektet innebär till att de är med och påverkar beslut som tas i projektet. De högsta stegen 7–8

innebär att barnen själva har initierat projektet, men delar sina beslut med vuxna. Hillén place- rar själv sin undersökning på trappsteg 6 då projektet är vuxeninitierat och barnen deltar i alla delar av processen och bestämmer riktningen på projektet, men innanför på förhand bestämda ramar att det ska handla om mat.

Empowerment används i avhandlingen som ett analysverktyg för att undersöka vad som sker när barn involveras i forskning och i produktionen av kunskap. Hur detta görs en således en empirisk fråga. Leder medforskningen till att barnen ges förutsättningar att kunna fatta egna beslut, stå upp för sina åsikter och framföra sina önsknings? Michel Foucaults begrepp *governmentalitet* fungerar i avhandlingen som ett verktyg för att analysera de maktrelationer som förbinder barn och vuxna. Hillén ser följaktligen forskningssituationen som en *governerad situation*, dvs. en situation i vilken barnen lär sig att bli självstyrande genom att transformeras till goda forskare. I och med att barnen får tillgång till och själva producerar kunskap så öppnar sig, menar författaren, dörrar mot empowerment.

Avhandlingen är uppdelad i fyra empiriska kapitel som alla var för sig svarar mot en av studiens centrala frågeställningar. Kapitel 2 är en redogörelse för hur arbetet i matforskarklubbarna gick till och svarar på frågeställningen: *hur fungerar medforskningen som metod i den här studien?* Kapitlet, som delvis överlappar med det som redan har beskrivits i inledningen, innehåller en översikt av hur fältarbetet gick till. Här fördjupar sig författaren i vad ett dialogbaserat arbetssätt innebär. Dels handlar det om att låta barnen komma till tals, dels att låta deras intressen styra och om att förstå dialogen *ontologiskt* – hur barn existerar och upplever sig själva i relation till det som finns runtomkring och *epistemologiskt* – att deras självförståelse ska tas på allvar och att deras delaktighet inte bestäms av deras kompetens eller av deras sårbarhet. Det dialogbaserade arbetssättet innebar under forskningsprocessen att barnen inte bara fick komma till tals utan att de var med och påverkade hur projektet utvecklades. Här åskådliggörs vidare skolmiljöns betydelse för med-

forskningen och skillnader mellan de båda skolorna, svårigheter som uppstod under fältarbetet, som t.ex. bristande kommunikation med lärare, svårigheter att ibland få till mötena i Matforskarklubben då andra skolaktiviteter lockade eleverna mer.

Kapitel 3 är, om man bortser från inledningen, avhandlingens längsta och mest svårsammanfattade kapitel. Det rymmer en mer analytisk diskussion än föregående kapitel och syftar till att svara på frågan ”Vad händer med de involverade barnens kompetenser när de engageras som medforskare?” I kapitlet diskuteras barns kompetenser i relation till arbete och lek och hur de intar, väljer, iscensätter olika subjektspositioner samt hur roller och subjektspositioner förändras och omförhandlas både *sins emellan barnen* och i relation till de vuxna, i det här fallet till forskaren själv. Samhällets förväntningar på barn som lekande, omogna och ansvarslösa har använts, menar författaren, för att utesluta barn från forskning. Detta är emellertid något som utmanas med ett allt större fokus på barns eget ansvarstagande i enlighet med nya former för styrning av individen och av den nya barndomsforskningen som ser barn som kompetenta aktörer, hela tiden skapande subjektivitet. Utifrån den analys av forskningsprocessen som författaren gör urskiljs fem framträdande subjektspositioner som utmärkte barnens forskningsprocess: det *apolloniska* barnet (genomför forskningen på ett rationellt vuxenliknande sätt), det *dionysiska* barnet (föredrar lek och kaos), det *dominerande* barnet (talar om för andra vad de ska göra), det *konventionella* barnet (följer strömmen och arbetar hårt utan att vara visionär) och barnet som tar på sig rollen som expert. Dessa positioner är dock föränderliga och inte knutna till ett visst barn. I kapitlet presenteras också begreppen *omogen sociologi* och *annorlunda jämlika*, som används för att problematisera uppdelningen i barns och vuxnas kompetenser där barns kompetenser bestäms utifrån de vuxnas förståelse av vad kompetens är och innebär. *Omogen sociologi* innebär ett perspektiv som ser alla, oavsett ålder som såväl mogna, kompetenta, inkluderade som omogna, ickekompetenta, exkluderade. Utifrån ett så-

dant perspektiv är alla varelser i tillblivande, ingen är färdig eller komplett. På så vis blir en annan syn på barns kompetenser möjlig, en som inte hela tiden jämför med normer för vuxna. Alternativet är därför att se på barn som *annorlunda jämlika*. Med ett sådant perspektiv, menar Hillén, blir det lättare att se det särskilda i barns kompetenser och kunskaper. Avslutningsvis diskuteras i kapitlet medforskningen som ett exempel på en Governerad situation som innefattade styrning genom uppmuntran och tillrättvisningar. Men medforskningen ledde också, menar Hillén, till empowerment, som kopplas till barns förändrade positioner och kompetenser i medforskningen och sågs som tydligast i den del av forskningen då deltagarna presenterade sin forskning utanför Matforskarklubben, dvs. för klasskamrater och forskare knutna till BAMM-projektet.

Kapitel 4 behandlar frågan *Hur produceras kunskap, och vilken sorts kunskap produceras, när barn involveras i forskning* och rör barnens egen förståelse av vad kunskapsproduktion är och hur det påverkade medforskningen och den kunskap som forskningen resulterade i. Barnens intressen som riktade sig mot de vuxnas konsumtionsvanor och deras kvantitativa kunskapsyn fick styra forskningen och således också kunskapsproduktionen. I kapitlet beskriver Hillén det etiska dilemma hon ställdes inför när väl avhandlingen skulle skrivas – vad skulle stå i fokus: barnens forskning eller hennes analys av forskningsprocessen? Valet föll till slut på det senare, vilket har skapat vissa problem, som jag återkommer till. Läsaren får i kapitlet därutöver ta del av frågor om barnens kompetens, maktrelationer i forskningsprocessen samt intressanta reflektioner av reflexiv karaktär. De maktrelationer som är i omlopp i medforskningssituationen handlar inte bara om relationen mellan barn och vuxna utan även de maktrelationer som både befästs och omförhandlats i situationen. Slutligen presenteras författarens erfarenheter av försöket med barn som medforskare i form av ett slags modell för barns delaktighet i forskning.

I det avslutande kapitlet, *Potentiell delaktighet*, diskuteras barn och deras position i samhäl-

let och som medborgare i relation till frågan ”Hur kan kunskapen om barn som medforskare användas och hur ser fortsättningen för barns involvering i forskning ut?” Diskussionen som förs genom kapitlet om barns delaktighet i ett större perspektiv, både vad gäller forskning och samhällsfrågor relateras till begreppet medborgarskap. Barn har ingen röst i de demokratiska system som vuxna har inrättat och är uteslagna från alla medborgarskapets klassiska dimensioner, de civila (rättssäkerhet och yttrandefrihet), de politiska (ingen rösträtt) och de sociala (rätten att ta del av välfärdssamhällets resurser). Men allt högre röster kräver att barn ska inkluderas som medborgare på så sätt att de ska ses som rättmätiga samhällsmedlemmar med befogenhet att uttala sig och därtill ska deras perspektiv ses som värdefullt. Frågan är dock hur detta ska gå till med tanke på att all politisk representation utgår från ett system som bara inkluderar dem som är över 18 år. Det handlar här, menar Hillén, om att hitta vägar, sammanhang som kan öka barns möjligheter att ses och respekteras som fullvärdiga medborgare med rätt till självbestämmande oavsett om det gäller samhällsfrågor eller forskning.

Sandra Hillén har skrivit en viktig och på många sätt modig och metodologiskt kreativ avhandling. Som läsare slås jag av barnens (medforskarnas) engagemang och kompetenser under forskningsprocessen samtidigt som jag nedslås av hur det Governerade subjektet utgör en så given position för barnen. Till avhandlingens fördelar hör de konkreta beskrivningarna av barnens vardag i skolmiljön med allt vad det innebär i form av positioneringar i relation till varandra, diskussionerna om forskarens reflexiva hållning till sin egen forskarposition och framför allt författarens ambition att utforska gränserna för barns rätt till ett fullständigt medborgarskap. Jag uppskattar även frånvaron av tesdrivna resonemang även om författarens retorik och politiska ambitioner ibland överskuggar mer djupgående analyser. Till avhandlingens brister hör ett okritiskt förhållningssätt till teoretiska begrepp, ett obearbetat språkbruk samt det omständliga framställningssättet med väl många upprepningar som skulle ha behövt redigeras för

läsbarhetens skull. Jag skulle därtill ha önskat en tydligare disposition och progression där kunskapen ackumuleras och läsaren blir hjälpt genom återkopplingar till tidigare resonemang. Därtill innehåller texten en del analytiska otydligheter vilka hade kunnat klagöras med en mer artikulerad relation mellan teori och empiri. Min främsta invändning handlar dock om studiens dubbla syften och nivåer, eller det som Hillén själv beskriver som hennes etiska dilemma, vilket skapar svårigheter för läsaren att följa den röda tråden. Vad står egentligen i fokus för avhandlingen; barnens forskning eller Hilléns analys av forskningsprocessen? Hillén skriver att "Det [sic] ganska likriktade uppfattningen om vad kunskap är och hur resultat kan mätas fick mig utifrån fundera på om barns kompetens verkligen räcker till för delaktighet i den här typen av studier men under forskningens gång insåg jag att sådana tvivel snarare handlade om att jag utgick från en vuxen norm när jag bedömde deras förmåga, och inte från barnens kompetenser" (s. 155). Men trots detta så valde Hillén i slutänden att inte låta dessa kompetenser få någon större plats i avhandlingen. I förhållande till avhandlingens syfte är detta i och för sig inget problem eftersom resultatet kan sägas svara på vad som händer när barn involveras som medforskare – det är detta som händer. Problemet är emellertid att avhandlingens titel, rättviseteoretiska ambition och dess slutord postulerar att en hög nivå av barns "medforskeri" är att föredra, vilket gör att jag som läsare lämnas med en känsla av att jag just tagit del av ett misslyckat forskningsprojekt. Det blir som om det i teorin borde gå att genomföra en forskningsstudie med barn som kompetenta medforskare, men att praktiken visar att det inte fungerar.

Dessa invändningar till trots kommer Hilléns avhandling med stor sannolikhet att utgöra en god utgångspunkt för framtida forskning med barn och även för forskare som vill utforska deltagande i forskning i en mer allmän bemärkelse. Därtill är den ett mycket välkommet bidrag till etnologisk forskning om barn och till en mer elaborerad metoddiskussion inom etnologin.

Helena Hörnfeldt, Stockholm

Karin Carlsson: *Den tillfälliga husmodern. Hemvårdarinnekåren i Sverige 1940–1960*. Nordic Academic Press, Lund 2013. 240 s., ill. ISBN 978-91-87351-38-9.

På 1930-talet var nativiteten i Sverige bland de lägsta i Europa. Bristen på hembiträden uppfattades som en av orsakerna till det låga födelse-talet. Befolkningskommissionen arbetade för att lösa problemet genom att göra utredningar som på olika sätt placerade familjen i centrum, allt i enlighet med rådande genusdiskurs med modern som familjens frontfigur. De satsningar som gjordes för att lösa problemet med den låga nativiteten var, förutom reformer kring mödra- och barnavård och förbättring av bostädernas standard, en ökad tillgång till kompetent hemhjälp. Enligt Karin Carlsson var det huvudsakliga problemet bristen på kompetent huslig arbetskraft trots att frågan skrevs in i en befolkningspolitisk kontext. Husmodern behövde avlastning i sin tunga arbetsbörda och hjälp då hon var sjuk. Även husmödrars bristande kompetens uppfattades som problematisk. Som en lösning på alla dessa problem introducerades en kvinnlig yrkeskår, hemvårdarinna. Avhandlingen handlar om hemvårdarinnaernas synnerligen korta historia: från 1940- till 1960-tal. På så sätt är titeln på boken underfundig, dels var det fråga om hemvårdarinnor som tillfälligt tog på sig rollen som husmodern i hemmet, dels verkade de historiskt sett endast tillfälligt.

Med utgångspunkt i begreppen välfärd, hemarbete och omsorg diskuterar författaren hemvårdarinnekårens historia och hur den övergick till att bli social hemhjälp. Hennes utgångspunkt är intressant, nämligen att studera avlönat hem- och omsorgsarbete och statens relation till det. Hon konstaterar som så många andra (t.ex. Margareta Gisselberg 1985. *Att stå vid spisen och föda barn* och Laura Harmaja 1928. *Husmoderns ekonomiska gärning*) gjort, att hushållsarbete osynliggjorts i både statistik och nationalekonomi. Detta osynliggörande anser jag vara intressant och författaren kunde ha problematiserat detta ytterligare. Däremot diskuteras förändringar